

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.04.024>

УДК 811.161.2.06.373

Є. А. КАРПІЛОВСЬКА, доктор філологічних наук, професор,
завідувач відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: karpilovska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1921-9021>

Л. П. КИСЛЮК, доктор філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: larysa.kysluk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3766-3305>

Ю. В. РОМАНЮК, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник
відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України
вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: ju.romaniuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8854-3592>

ФОРМАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА СТРАТИФІКАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ПОЧАТКУ ХХІ ст.¹

¹ Статтю підготовлено за результатами виконання планової теми «Система та структура сучасної української мови у функціонально-стильовому вимірі» групи структурно-математичної лінгвістики відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики Інституту української мови НАН України (керівник теми — доктор філол. наук, проф. Є. А. Карпіловська, провідні виконавці — доктор філол. наук, проф. Є. А. Карпіловська, доктор філол. наук, проф., чл.-кор. НАН України, п. н. с. Н. Ф. Клименко (до 30.08.2018 р.), доктор філол. наук, с. н. с. Л. П. Кислюк, канд. філол. наук, с. н. с. В. І. Критська (до 01.09.2018 р.) і канд. філол. наук, с. н. с. Ю. В. Романюк, термін виконання теми — 2016—2020 рр.). До обґрунтування висновків залучено також багаторічні напрацювання колективу виконавців теми з вивчення динамічних процесів у лексиконі та граматичному ладі української мови кінця ХХ — початку ХХІ ст.

Цитування: Карпіловська, Є. А., Кислюк, Л. П., Романюк, Ю. В. (2021). Формально-семантична стратифікація та функціонально-стильова диференціація в українській мові початку ХХІ ст. *Українська мова*, 4(80), 24—48. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.04.024>

У статті проаналізовано активні тенденції розвитку лексики та граматичного ладу сучасної української мови — формально-семантичну стратифікацію та функціонально-стильову диференціацію їхніх одиниць. Обґрунтовано роль цих тенденцій у творенні нових ідіомів різної будови, що засвідчують зростання когнітивної та комунікативної потужності мови. Особливої уваги надано функціям словотворення, узусального та оказіонального, у стратифікації вербалізаторів певних понять та їхній функціонально-стильовій диференціації.

Ключові слова: стратифікація, диференціація, когнітивна потужність мови, комунікативна потужність мови, мовний ідіом.

Удержавлення української мови, розширення сфери її вживання та її функцій закономірно сприяли й зростанню її когнітивної та комунікативної потужності. Необхідність забезпечити повноцінне функціонування української мови в усіх сферах діяльності суспільства, задоволення нових когнітивних і комунікативних потреб мовців у нових обставинах життя української держави спонукали до творення нових мовних засобів — лексичних, граматичних і стилістичних — для концептуалізації світу, категоризації та аспектиалізації позначень нових і вже відомих, але наділених новими аспектами й оцінками понять, для висловлення суджень про реалії та процеси дійсності, виявлення нових смаків мовців. Ці процеси спричинюють кількісні та якісні зміни у складі системи сучасної української мови, її лексики та граматичного ладу. Такі зміни, викликані розвитком мови в нових суспільно-політичних, економічних, виробничих, ідеологічних і культурно-освітніх обставинах побутування, неминуче спричинюють переорганізацію мовних одиниць, зміни у способах їхнього впорядкування, а отже, зміни у структурі мовної системи. Дослідити прояви динаміки в системі та структурі української мови в сучасних обставинах її функціонування, встановити спектр і питому вагу змін в її лексиці й граматичному ладі, з'ясувати передумови, чинники та ресурси формування нових системно-структурних утворень — мовних ідіомів різного змісту та призначення — гостроактуальні теоретичні та практичні завдання сучасного українського мовознавства. Їхнє розв'язання не лише забезпечує мовне будівництво в сучасній Україні, піднесення престижу української мови в суспільстві й у світі, дає основу та способи усунення «больових точок» у мовній ситуації в Україні, удосконалення мовної політики держави, а й уможливорює випрацювання механізмів захисту самобутності української мови, її конкурентоздатності зі світовими мовами, насамперед англійською, у нинішніх інтенсивних глобалізаційних процесах. Результати таких досліджень стають основою для створення нового комплексу засобів забезпечення повноцінного функціонування української мови як державної: словників, граматик, підручників та посібників, правопису, довідників і poradників з культури української мови, як загального, так і професійного вжитку.

Саме на виконанні цих завдань зосередив свої зусилля колектив співробітників відділу структурно-математичної лінгвістики (з 2017 р. — групи в складі об'єднаного відділу лексикології, лексикографії та структурно-математичної лінгвістики) Інституту української мови НАН України на початку 1990-х рр. У центрі їхніх наукових пошуків насамперед перебували

лексикон та граматичний лад мови, тенденції їхнього розвитку, створення моделей їхнього реального стану наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст., вплив суспільних змін на систему та структуру мови, динаміка лексичної, словотвірної та граматичної норми. Результатом розв'язання таких теоретичних і практичних дослідницьких завдань стали колективні та індивідуальні праці науковців, опубліковані на початку ХХІ ст.: монографія Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (Клименко та ін., 2008), колективна монографія «Вплив суспільних змін на розвиток української мови» за ред. Є. А. Карпіловської (Карпіловська, 2017), монографії Н. Ф. Клименко «Українська біологічна термінологія кінця ХХ — початку ХХІ ст.» (Клименко, 2017а) і Л. П. Кислюк «Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку» (Кислюк, 2017), словники: «Кореневий гніздовий словник української мови; Гнізда слів з вершинами — омографічними коренями» Є. А. Карпіловської (Карпіловська, 2002), «Шкільний словотвірний словник сучасної української мови» Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської, Л. П. Кислюк (Клименко та ін., 2008), «Грамматичний словник сучасної української літературної мови. Словозміна» за ред. Н. Ф. Клименко (ГС), «Активні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики» за ред. Є. А. Карпіловської (АРСУН), а також численні статті в українських і зарубіжних наукових виданнях з актуальних проблем сучасного функціонування української мови, її лексикографічного моделювання та комп'ютерного опрацювання. З'ясуванню спільного й відмінного в тенденціях розвитку сучасної української мови в порівнянні з іншими слов'янськими мовами сприяло виконання міжнародного дослідницького проєкту «Лексичні, словотвірні та фразеологічні інновації в сучасних слов'янських мовах» у координації зі співробітниками Інституту славістики Польської Академії наук у рамках Угоди про наукове співробітництво між НАН України та ПАН (терміни виконання 2015—2017 і 2018—2021 рр., координатор від української сторони Є. А. Карпіловська, від польської — З. Е. Рудник-Карватова і П. Ковальський). Напрацювання цього дослідницького проєкту викладені в публікаціях Н. Ф. Клименко (Клименко, 2017), Є. А. Карпіловської (Карпіловська, 2017), Л. П. Кислюк (Кислюк, 2018) та Ю. В. Романюк (Романюк, 2018).

Вивчення чинників і ресурсів посилення когнітивної та комунікативної потужності сучасної української мови закономірно передбачало розгляд її системи та структури у функціонально-стильовому вимірі, у різних сферах та ситуаціях її вживання. Результатом такого дослідження мали стати моделі угруповань лексичних, словотвірних і граматичних одиниць, об'єднані спільним призначенням, стильовими та функціональними ознаками, або мовні ідіоми, покликані до життя новими когнітивними та комунікативними потребами українських мовців.

Центр ваги в новому науковому пошуку колективу в межах планової теми «Система та структура сучасної української мови у функціонально-стильовому вимірі» було перенесено з опису окремих типів кількісних та

якісних змін у лексиконі й граматичному ладі мови на вивчення їхньої систематизувальної сили, ролі у формуванні нових мовних ідіомів, їхньої взаємодії з уже наявними в системі загальнонаціональної і професійної мови. Мета такого вивчення — довести роль системи та структури як основи стійкості мови в нових обставинах її функціонування, дослідити чинники активізації внутрішніх ресурсів української мови (питомих і давно засвоєних іншомовних) як запоруки збереження типологічних рис її номінації та предикації, як механізмів захисту її самобутнього «обличчя» перед напливом нових запозичень у нинішніх інтенсивних глобалізаційних процесах.

Для досягнення поставленої мети було передбачено розв'язати такі дослідницькі завдання: 1) визначити передумови та чинники посилення когнітивної і комунікативної потужності української мови на початку ХХІ ст.; 2) обґрунтувати статус формально-семантичної стратифікації лексикону та граматичного ладу мови як чинника посилення її когнітивної потужності; 3) з'ясувати значення функціонально-стильової диференціації лексикону та граматичного ладу для посилення комунікативної потужності мови; 4) вивчити роль словотворення як одного з провідних способів української номінації у стратифікації та диференціації українського лексикону, зокрема проаналізувати взаємодію узувальних (регулярних) та okazіональних (нерегулярних) новотворів, причини їхньої появи та перспективи усталення в системі мови, співвідношення питомих та іншомовних ресурсів сучасної української словотвірної номінації, стабільність і динаміку лексичної, словотвірної і граматичної норми мови; 5) встановити типологічні риси української дієслівної словозміни як основи української предикації та з'ясувати характер впливу дієслівних інновацій — новотворів і новозапозичень — на систему сучасного українського дієслова, структуру його словозмінних і словотвірних класів.

В основу концептуального апарату здійсненого дослідження покладено ідеї функціональної лінгвістики, обґрунтовані в працях представників Празького лінгвістичного гуртка, а також здобутки українських і зарубіжних мовознавців у вивченні еволюції мови, процесів соціо- і лінгводинаміки, мовної синергетики, неології та неографії. Зокрема, у «Тезах» Празького лінгвістичного гуртка, підготовлених до I Міжнародного з'їзду славістів у Празі в 1929 р., серед іншого було проголошено засадничу роль змісту мовного знака в розвитку мови. Для характеристики сучасного словника мови, на переконання празьких лінгвістів, слід вивчити його «обсяг і точність значень у лінгвістичній номінації загалом і в різних категоріях номінації зокрема, визначити поняттєві сфери, фіксовані в елементах цього словника; указати, з одного боку, роль емоційних чинників, а з іншого, неухильне зростання інтелектуалізації мови; встановити, яким чином поповнюють словник (наприклад, запозичення та кальки), тобто дослідити явища, зазвичай належні семантиці» (Тезиси, 1960, с. 74)¹.

¹ Переклади іншомовних джерел належать авторам.

Мовна концептуалізація світу, потреба в спеціальному позначенні нового поняття або в уточненні, поглибленні поняття, уже відомого, вербалізованого, виділенні його нового аспекту становлять першопочтових мовних змін, що спричиняють формально-семантичну стратифікацію і функціонально-стильову диференціацію системи та структури мови. У нашому дослідженні терміни *стратифікація* та *диференціація* трактуємо як позначення різноспрямованих тенденцій розвитку словникового складу та граматичного ладу мови. Перша спрямована на їхню ієрархізацію, розгалуження «вглиб», яке відображає деталізацію позначуваних понять, формування стратумів одиниць різних рівнів їхньої вербалізації. Стратифікація засвідчує наслідки процесів конкретизації vs. генералізації понять, вербалізованих словом, словоформою або словосполученням, і є засобом посилення когнітивної потужності мови. Сукупність мовних одиниць зі спільною підставою стратифікації (формальною та/або семантичною) вважаємо стратумом (стратою) у складі загальної структури лексики та граматичного ладу мови. Такі стратуми можуть формуватися на різних рівнях конкретизації vs. генералізації поняття, спільного для їхніх складників.

Розвиток певних сфер суспільного життя, а отже, тенденцію до структурування, деталізації позначень певних понять, їхньої формально-семантичної стратифікації можна проілюструвати позначеннями осіб, які діють (працюють, спілкуються, розважаються) у комп'ютерному середовищі. Під гіперонімом *користувач* (жаргонні *юзер*, *нетизен*) зібралось вже чимало гіпонімів різного рівня конкретизації цього поняття, що позначають користувачів певних мереж або інших комп'ютерних ресурсів: *інтернетівець*, *інтернетник*, *інтернет-користувач*, *мережник*, *мережєвик*, *мережани* (*мережанин* і *мережанка*), *гугляни* (*гуглянин* і *гуглянка*), *чатяни* (*чатянин* і *чатянка*), *форумчани* (*форумчанин* і *форумчанка*), *блогер*, *блогівець*, *блоговик*, *фейсбуківець*, *інстаграмник*, *твіттерівець* тощо. У сучасній українській різностильовій (насамперед розмовній фаховій і нефаховій) практиці та в інтернет-комунікації наявні й такі деривати, як *мінусувальник*, *паскалік*, *нисильник*, а також запозичення *неттер*, *ламер*, *програмер*, *кіберпанк*, *нік* чи неосемантизми на зразок *монстр* «висококваліфікований персонал» (СКС). Окрему досить численну групу складають найменування осіб, деривати та адаптовані запозичення, що в ставленні до інтернету виявляють надмір захоплення ним чи його несприйняття: *інтернетоман*, *нетоман*, *інтернетоголік*, *інтернетзалежний*, *інтернет-фан*, *геймер*, *ігроман*, *квакер*, *нетофоб* (Карпіловська, 2016). Обсяг таких гіперо-гіпонімічних угруповань номінацій, або стратумів підтверджує соціальну вагу позначуваних понять. Подані приклади доводять, що внаслідок формально-семантичної стратифікації можуть утворюватися складні ієрархічні структури, об'єднання стратумів.

Друга тенденція розвитку мови — функціонально-стильова диференціація — скерована на розширення її системи та структури на одному рівні вербалізації понять. Її наслідком стає збільшення спектру вербалізаторів тих самих понять з різним стилістичним або прагматичним ореолом,

належних до різних сфер і ситуацій уживання мови, різних реєстрів комунікації як сукупностей мовних засобів для різних типів комунікативних ситуацій. Ідіоми таких функціонально-стильових варіантів позначення поняття можуть на противагу ієрархічним структурам стратумів мати фасетну або кластерну структуру. Перша становить сукупність позначень поняття за спільною ознакою його вербалізації, друга — це об'єднання кількох таких фасет. Функціонально-стильова диференціація системи та структури мови становить засіб посилення її комунікативної потужності. Наприклад, спільнокореневі слова можуть демонструвати диференціацію за ознакою належності до різних функціональних стилів мови: нейтральне *мережа* (також в написанні *Мережа* стосовно глобальної комп'ютерної мережі “Інтернет”) і не кодифіковані в нормативних словниках *мереж-ж-я*, *Всемережж-я*, *Міжмережж-я*, *Мереживо*, які формують у цьому ідіомі фасету варіантів позначення поняття з функціональною ознакою розмовності, а то й жаргонності. Функціонально-стильової диференціації можуть зазнавати не лише номінації зі спільним, а й з різними коренями, пор.: нейтральне *електронна пошта* (у текстах, пов'язаних із цим засобом зв'язку та текстах повідомлень у комп'ютерній мережі також *пошта*), розмовні *емейл*, *мейл*, *електронка* та жаргонні *мило*, *мейлик*.

Знання про принципи та тенденції стратифікації мови відкривають перспективи для створення її стратифікаційної граматики, тобто зведення правил структурування вербалізаторів певного поняття з різним ступенем його конкретизації чи генералізації. Найбільш загально, на наш погляд, суть стратифікаційного підходу до аналізу та моделювання системи мови визначив американський лінгвіст С. М. Лем. Граматика, на його думку, є стратифікаційною, якщо «в основі її лежить розуміння мовної структури як утворення, що складається з кількох структурних шарів, або стратумів» (Лем, 1977, с. 10).

Аналіз лексико-словотвірних і граматичних інновацій в українській мові періоду незалежності доводить, що вихідним пунктом для стратифікації і диференціації її системи та структури можуть ставати 1) активізовані в сучасній мовній практиці відомі поняття, позначені питомими або адаптованими запозиченими словами; 2) нові поняття, названі словами нової для української мови іншомовної форми та 3) відомі поняття, позначені уже наявними словами (питомими чи іншомовними), у яких виникли нові значення. Такі базові слова нових мовних ідіомів — активізовані номінації, номінації-новозапозичення та неосемантизми — демонструють, відповідно: 1) дальшу мовну категоризацію та аспектуалізацію вже вербалізованих в українській мові понять, 2) концептуалізацію, категоризацію та аспектуалізацію нових понять або 3) повторне використання вже відомої форми для вербалізації нового поняття та його поглибленої мовної категоризації й аспектуалізації. Виділяємо різні типи мовних ідіомів, сформованих внаслідок стратифікації та диференціації лексикону й граматичного ладу мови залежно від покладених в їхню основу ознак структурування спільного поняття та систематизування його вербалізаторів:

1) тематичні та словотвірні парадигми і гнізда, 2) гіперо-гіпонімічні об'єднання, 3) групи номінацій-конкурентів і функціонально-стильових варіантів, 4) антонімічні пари та тріади з мезонімами, 5) синонімічні пари та ряди, 6) оморфи та оморфії.

Свого часу А. О. Білецький як модель систематизування лексичних одиниць на позначення спільного поняття для зіставлення мов запропонував *лексичну фігуру*, або *схему*. Він розумів її як «групу взаємопов'язаних елементів, взаємне розташування яких характерне для цієї мови і яке можна зіставити чи протиставити семантично паралельній групі інших мов» (Білецький, 2012, с. 159—160). За чинником спільної форми слів учений розрізняв гомо- та гетерогенні лексичні фігури (схеми), напр.: укр. *світло* ~ *світ*, серб. *светлост* ~ *свет* і укр. *коло* ~ *колесо* ~ *кільце*, угор. *kör* 'коло' ~ *kerék* 'колесо' ~ *kerek* 'круглий', *korong* 'диск', *gyűrű* й *karika* 'кільце' (там само, с. 160). Н. Ф. Клименко, досліджуючи процеси термінування, транстермінування та детермінування в сучасному українському лексиконі, виділила в українській терміносистемі біології загальну лексичну схему — *семіохор* (з дгрец. σημεῖον «знак, ознака» і χώρος «простір»), або *семантичний простір*, створюваний словами зі спільною семантичною ознакою. Як конкретні схеми систематизування і структуривання такого мовного ідіома: вона розглянула *темогнізда* (*тематичні гнізда*) та *композиціюгрупування* (Клименко, 2017а). Підставу для формування темогнізд становить, на думку дослідниці, спільна для слів семантична тема. Наприклад, темогніздо в терміносистемі біології формують аналітичні номінації з прикметником *біотичний* на зразок *біотична еволюція* (*форма*), *біотичне середовище* (*угруповання*), *біотичний потенціал*, *біотичні взаємозв'язки* (там само, с. 47). Прикладом композиціютворення може слугувати ряд складних слів з кінцевою афіксоїдною основою **-генез** *анормогенез*, *дизонтогенез*, *синценогенез* (там само, с. 41).

Схеми будови нових формально-семантичних стратумів та угруповань функціонально-стильових варіантів як результату поглибленої вербалізації певного поняття можна уявити як креслення будови об'єкта. «Креслення» певного мовного ідіома трактуємо як сукупність проєкцій категоризації та аспектуалізації поняття, що вербалізують його складники. Наповнення окремих проєкцій мовного «креслення» залежить від ступеня актуалізації поняття, позначуваного його складниками, у свідомості мовців, його номінаційної і комунікаційної значущості для мовної діяльності сучасного українського суспільства (Карпіловська, 2016).

Поштовхом до активної вербалізації поняття, а отже, й стратифікації та диференціації його номінацій може стати зміна в ставленні суспільства до позначуваного явища, його переосмислення і переоцінка. Така зміна соціального статусу поняття спричинює часом активізацію уже наявної в мові його номінації, переорганізацію її семантики й словотворчої активності. У сучасному українському лексиконі такий процес активізації в мовній свідомості суспільства і як його наслідок — формування нового мовного ідіома зі стратумами та функціонально-стильовими варіантами

в його структурі спостерігаємо на прикладі давно відомого галіцизма *еліта*. Вибір для розгляду саме цього нового мовного ідіома обґрунтовано можливістю продемонструвати на його прикладі взаємодію питомих та іншомовних ресурсів у сучасній українській номінації, вплив системи та структури мови на стратифікацію і диференціацію вербалізаторів активізованого поняття, а також складну будову нового ідіома, який вони утворили в системі сучасної української мови. Наслідки формально-семантичної стратифікації та функціонально-стильової диференціації позначень поняття «еліта» простежуємо за українськими словниками й текстами від кінця XIX до початку XXI ст.

Українські словники фіксують слово *еліта* з початку XX ст. Прикметно, що «Українсько-російський словник» А. Ніковського 1927 р. подає це запозичення з російським відповідником *сливки общества*. Натомість виданий 1955 р. як переклад 4-го, переробленого і доповненого, російського видання «Словник іншомовних слів» за ред. І. В. Ляхіна і Ф. М. Петрова зареєстрував це слово лише стосовно світу рослин і тварин, у чому можна вбачати дію певних ідеологічних настанов того часу, пор.: **еліта** — найкращі, добірні рослини або тварини, здобуті в результаті *селекції* і призначені для дальшого розмноження (СІС 1955, с. 257). Ширший спектр значень для слова *еліта* засвідчив 1971 р. академічний тлумачний «Словник української мови» в 11-ти томах, усунувши частково таке викривлення реального стану функціонування цього слова в українській мові та місця позначеного ним поняття у свідомості мовців, проте показова черговість розміщення значень і вибір ілюстрації у відповідній статті цього авторитетного джерела: **еліта**, *збірн.* — 1. Найкращі екземпляри яких-небудь рослин, що їх відбирають для виведення нових сортів (ілюстрація з прикладом *еліта картоплі* — прим. авт.); 2. Гарантоване щодо чистосортності, найдоброякісніше сортове насіння, вирощуване селекційно-дослідними установами (приклад в цитаті — *насіння еліти*); 3. Найкращі тварини певної породи, які відзначаються міцністю будови тіла, найвищою продуктивністю і добрим здоров'ям (без ілюстрації) і 4. Про людей, що виділяються серед інших своїм суспільним становищем, розумом, здібностями і т. ін. з прикладом в ілюстрації *еліта польського народу* з авторської передмови І. Я. Франка «Дещо про самого себе» до видання 1897 р. його творів польською мовою (СУМ II, с. 474). Остання ілюстрація доводить значно раніше функціонування в українській мові цього запозичення стосовно соціальної групи людей, хоча й відносить його до іншої культури. Відповідно до тлумачення твірного іменника *еліта* функціонування в мові похідного прикметника *елітний* у цьому словнику проілюстровано сполуками *елітна картопля*, *елітний кнур*, *елітне господарство* (там само, с. 475).

Виданий 3 роки потому академічний «Словник іншомовних слів» за ред. О. С. Мельничука на першому місці подає саме останнє зі значень слова *еліта*, описаних у статті СУМ, проте з відчутним ідеологічним зарядом його семантики як неминучою даниною часу, пор.: 1) Гурток людей з

пануючих верств буржуазного суспільства, мовляв, вибраних, найкращих (СІС 1974, с. 246; підкреслення авт.). Однотомний тлумачний «Словник української мови» 2012 р. подав до слова *еліта* також з ремаркою *збірн.* два значення: 1. *с.-г.* Найкращі екземпляри рослин, сортове насіння, а також породисті тварини, що своїми якостями найбільше придатні для розведення, відтворення (з прикладом *еліта пшениці*) і 2. Найкращі представники суспільства або якої-н. його частини (з прикладом *мистецька еліта* та відтінком цього значення з оцінною ремаркою *ірон.* (іронічне) — Привілейований шар суспільства: обрані з прикладом *курорт для еліти*). У статті до слова *еліта* в цьому джерелі, реєстр якого впорядковано за алфавітно-гніздовим принципом, уміщено й похідні прикметники *елітний* (до 1 знач.), *елітарний* (до 2 знач.) з прикладами *елітне насіння*, *елітне поголів'я*, *елітарний навчальний заклад*, *клуб* та іменник *елітарність* (СУМЖ, с. 270).

Історичну перспективу вербалізації поняття «еліта», змодельовану за словниками, істотно доповнюють корпуси українських текстів. Повернення до кола сучасного читання текстів української діаспори, підзаборонних творів, видань Західної України до 1939 р. дає змогу відтворити реальну картину функціонування нині активного значення слова *еліта* та його похідних стосовно представників суспільства. Публіцистичні та художні твори Є. Маланюка, Катрі Гриневичевої, Ю. Липи, Я. Стецька, М. Сціборського, Я. Оршана та інших авторів, оприлюднені в Генеральному регіонально анотованому корпусі української мови (ГРАК) під керівництвом М. О. Шведової, унаочнюють активну участь слова *еліта* у творенні лексичних стратумів і функціонально-стильових варіантів, що демонструють не лише поглиблену аспектуалізацію цього поняття в мовній діяльності тогочасного українського суспільства, а й розгалужену шкалу його оцінок і сприйняття мовцями. Ось лише дешифрація прикладів із текстів 20—30-х рр. ХХ ст. з корпусу ГРАК на доведення цього твердження: *галицька (українська, національна, гетьманська, шляхетська, жіноча, козацька і совітська, безгрунтова) еліта, інтелектуалізм, здорова солідарність, духовна еволюція і дегенерування еліти*. Зокрема, в оповіданні «Весілля Карапульки» Катрі Гриневичевої натрапляємо й на метафоризоване, образне вживання прикметника *елітний*, синонімічне значенню прикметників *чудовий, прекрасний, ясний, добірний*, пор.: *Він [Сильвестр] хмарний, як елітний день, зморшки лиця повідмічувані глибокими нарізами болю, зі смішною грізьбою блискає білками очей під ритм своїх таємних думок*.

Відсутність в українському лексиконі, за свідченням словників і текстів, до кінця ХІХ ст. слова *еліта* не означає браку в мовній свідомості українців поняття «найкращі представники, окраса нації, люди високої культури, видатних розуму та здібностей, блискучої освіти». Це переконливо доводять такі вербалізатори опозиції «найкращі представники народу, суспільства : народ, суспільство», як-от *провідна верства суспільства, зверхники, достойники, очільники, проводирі, призвідці, вожді, добірне товариство, громадські мужі, кращі сини та дочки, цвіт народу*, з одного

боку, та *народ, суспільство, простий люд (простолюд, чернь, низи), маси, загаль* — з іншого. Зауважимо, що навіть відомий український соціолог, історик і громадський діяч В. Липинський, який чимало зробив для створення сучасної теорії еліт, не вживав слова *еліта* у своїх працях. Наприклад, у «Листах до братів-хліборобів», виданих у Відні 1926 р., він послуговувався позначеннями *народна аристократія, провідна верства, правляча верства*. Так само і Леся Українка, яка багато думала над проблемою обов'язку освіченої верстви, інтелігенції перед своїм народом, над шляхами оновлення та піднесення українського суспільства, краших синів народу називала *лицарями, лицарством*. До речі, і В. Липинський відданість традиціям української землі пов'язував з поняттям «культурного і рицарського між нами» (Липинський, 1926, с. XXXVI).

Прикметно, що дедалі частіше в сучасних текстах натрапляємо на вживання іменника *еліта* у множині, яке підтверджує дальшу активну аспектуалізацію в українській мові цього поняття і стратифікацію його номінацій, напр.: *політичні еліти, владні еліти, технократичні еліти, нові еліти, еліти майбутнього* тощо. Стратифікацію та диференціацію за різними ознаками еліти як певної соціальної групи засвідчує вже досить численне темогніздо. Творення аналітичних (розчленованих, кількаслівних) номінацій, як вважають дослідники динаміки сучасної української мови (Карпіловська та ін., 2017, с. 19—20), становить прикмету саме професійного лексикону з його тяжінням до прозорості й однозначності номінацій. Зокрема, у професійному лексиконі виділено різновиди політичної еліти і сформовано стратуми номінацій на їхнє позначення за 1) етапами історичного розвитку суспільства та місцем еліти в його соціальній структурі: *аристократична (еліта крові), еліта багатства та успіху, бюрократична еліта, еліта знань*; 2) обсягом простору політичної діяльності: *загальнонаціональна, регіональна, місцева*; 3) сферою діяльності: *адміністративна, комунікаційна, дипломатична, військова, наукова, технічна, мистецька*; 4) ідеологією: *ліберальна, консервативна, соціалістична, націоналістична*; 5) характером політичного режиму в межах якого функціонує еліта: *демократична, авторитарна, тоталітарна* (Гетьманчук та ін., 2010).

Розглядуване слово *еліта* є переконливим доказом того, що ступінь усталення та активності іншомовної одиниці в системі та структурі української мови визначає не лише соціальна запитаність поняття, яке вона позначає, а і її придатність до словотворення. Нова українська лексика доводить, що словотворення є активним способом мовної концептуалізації, категоризації та аспектуалізації світу, що підтримує синтетизм української номінації як її типологічну рису (Вихованець, 2007). Напрямки структурування поняття засобами словотворення унаслідок вагу тих чи тих його аспектів, що за влучним висловом О. А. Земської, потрапляють у фокус соціальної уваги (Земская, 2000, с. 92). Словотворення насамперед реалізує протиставлення еліти тому, що не відповідає її ознакам у сприйнятті загалу мовців, з одного боку, та фахівців-політологів і суспільствознавців, з іншого. Таке значення узагальненого протиставника еліти має

новотвір *нееліта*. Приховання в ньому оцінки дає змогу об'єднувати під цим гіперонімом найрізноманітніші гіпоніми-найменування соціальних груп, не належних до еліти, напр.: *керовані (ті, ким керують)*, *пасивні спостерігачі (у боротьбі еліт)*, *маси, низи*. У публіцистичних текстах під дахом «нееліти» (саме в лапках для підкреслення суто класифікувального, а не оцінного характеру цього протиставника) може бути заховано, наприклад, вказівку на менш обдарованих певними здібностями, менш успішних учнів звичайних районних і сільських шкіл на противагу учням міських елітних навчальних закладів, пор.: *Є й радикальніші пропозиції — припинити розподіл на еліту і «нееліту» й підняти середню температуру якості освіти по країні* (ДТ, 14.04.2017). Приклади, крім корпусів української мови, черпаємо також з текстів джерельної бази Комп'ютерного фонду інновацій в українській мові (КФІ), який колектив створив у 2006 р. й постійно розбудовує за різностильовими та різножанровими друкованими й електронними виданнями (докладніше: АРСУН, с. 9—10).

У цій же проєкції аспектуалізації поняття і стратифікації його номінацій знаходимо префіксальні похідні *антиеліта* і *контреліта* як протиставники еліти з різним прагматичним потенціалом. Якщо *контреліту* в публіцистичних і фахових політологічних та суспільствознавчих текстах потрактовано як *ціннісну еліту*, яка не має влади, то *антиеліта* взагалі не має ознак еліти, це — маргінес суспільства. Таке сприйняття цих новотворів, на нашу думку, підтверджує контекст їхнього функціонування: *Антиеліту від контреліти відрізняє саме принципова нездатність перетворитись у правлячу (формальну) еліту* (Триглав, 12.04.2010).

Крім проєкції протиставлення, відмінності від норми, сучасні українські мовці активно розробляють і проєкцію ієрархії різновидів об'єктів з ознаками еліти, близьких до неї або відмінних від неї в структурі сучасного українського суспільства. Це засвідчують такі новотвори — іменники й прикметники — у складі розглядуваного стратума, як *мезоеліта*, *субеліта*, *наделіта*, *транселіта*, *позаелітний*, *біяелітний*, *міжелітний*, *внутрішньоелітарний*. Пор. такі приклади їхнього вживання в текстах українських ЗМІ: *Інакше кажучи, середній клас — це позаелітний клас споживачів, тоді як креативний клас подається як прошарок творців, розбудовників нового, деякі представники якого можуть належати до еліти* (Д, 15.06.2010) або *Швидше за все, ми й надалі бачитимемо прецеденти, коли людям, які є економічною наделітою в Україні, будуть доручати ділянки роботи, які потребують інвестування в суспільство — в його інтелект, освіту, створення нових команд* (Д, 16.02.2012).

Розбудовується і проєкція позначення відповідності різноманітних об'єктів поняттю «еліта» в його більш-менш загальноприйнятій суспільній нормі, засвідченій, зокрема, у тлумачних словниках. Це доводять такі раніше не фіксовані композити й афіксальні похідні, як *лжееліта*, *псевдоеліта* (*псевдоелітний*, *псевдоелітарний*), *недоеліта*, *протоеліта* (*протоелітний*), *перделіта*. У проєкції оцінності, емоційності українські мовці активно використовують ресурси ступенювання ознаки належності

певного об'єкта чи явища до еліти: *високоелітний, елітніший, елітарніший, щонайелітарніший, щонайелітніший, якнайелітарніший*. Посилення оцінки закономірно сприяє й посиленню розмовності таких новотворів, іноді зі свідомим порушенням словотвірної норми української мови в їхній формальній структурі. Наприклад, вираженню посиленої оцінки в розмовному стилі слугує нанизування в складній номінації синонімічних формантів або префіксів з їхніми «відзвуками» — ігровими римованими компонентами на зразок *супермегаелітарний, супер-пупер-еліта*.

Спостерігаємо активне функціонування в номінаціях — членах нових лексичних стратумів як самого слова *еліта*, так і його основи **еліт-** у функції категоризатора різновидів еліт та об'єктів, належних до неї. Це доводять такі потужні композитоутворення у складі розглядуваного семіохору (семантичного простору), як *адмінеліта, партеліта, політеліта, бізнес-еліта, арт-еліта, музеліта, євроеліта, госпеліта, кіноеліта*. Поява таких композитів доводить усталеність їхніх базових словосполук — аналітичних номінацій у свідомості сучасних українців, яка й уможливорює згорнення таких конструкцій в однослівні номінації — композити та мішані аббревіатури. Зріс і словотвірний потенціал слова *еліта* у функції ономазіологічної ознаки простих і складних похідних: *елітизм, елітизувати, елітистський, елітність, елітно, елітаризація, елітарник, елітник* (особа), *елітарка* (*елітна гра*), *елітничати, елітологія, елітологічний, елітонакопичувач, елітоутворення, еліткафе*. Таких похідних поки що не засвідчують загальномовні словники, проте вони побутують у наукових суспільствознавчих, філософських, політологічних текстах, а також у розмовному мовленні, напр.: *...декому очі затьмарено вигодами від еліткафе і ще казна-яких атракціонів* (УМ, 15.11.2016); *...еліти собі елітничать окремо від держави, оскільки самі собі подобаються, а чужих не пускають* (ДТ, 24.02.2012). У словнику А. М. Нелюби «Словотворчість незаальної України. 1991—2011» натрапляємо й на продукти гри зі словом *еліта* на зразок *елітобратія, «високочолі елітисти», елітар* на протигагу *пролетарю* (СНУ, с. 152—153). Такі оказіоналізми накреслюють можливі шляхи дальшого структурування поняття «еліта» в мовній свідомості українців. Отже, активізація певного поняття дає імпульс до його поглибленої аспектуалізації і формування нових сукупностей його позначень.

Проаналізована нова українська лексика доводить незмінність провідної ролі словотворення в поповненні сучасного українського лексикону. Потужним ресурсом для його розвитку, посилення образного й оцінного потенціалу слів, джерелом виникнення нових словотвірних моделей для мовної категоризації сучасної дійсності залишається оказіональне словотворення. На відміну від словотворення узуального, або регулярного, нормативного, воно виявляє нереалізовані когнітивні та комунікативні спроможності української мови, ті аспекти понять або їхні оцінки, що не закріпила норма літературної мови, але в разі потреби мовців вони мають ресурси й способи творення таких позначень. Найчастіше оказіональні одиниці вважають явищем художнього стилю, ознакою мовотворчості

письменників, що характеризує їхню індивідуальну манеру світосприйняття і перебуває поза літературною, а часто й поза загальнонаціональною мовою, а отже, потребує опису за межами нормативної дериваційної граматики мови (Земская, 2000; Земская, 2009; Колоїз, 2015; Колоїз, 2007; Лопатин, 1973; Фельдман, 1957; Янко-Триницкая, 2001; Belentschikow, 2003; Buzássyová, 2003). Оказіоналізми трактують як слова, що належать до мовлення, а не до системи мови, як одиниці створювані, а не відтворювані. На відміну від узуальних, стилістично нейтральних новостворів, які не порушують мовної норми, okazіоналізми створюють з порушеннями мовної норми, з виразним експресивно-оцінним забарвленням у конкретній ситуації. З огляду на свою прив'язаність до певної події або життєвої ситуації okazіоналізми залишаються на периферії мови, а то й зникають з неї разом з позначуваними поняттями (Пустовіт & Клименко, 2007).

Основними критеріями okazіональності мовної одиниці є: 1) структурний — порушення формальної структури (будови) деривата, передбаченої в нормі словотвірною моделлю, чи утворення похідного слова за унікальною моделлю — словом-зразком (слово може нагадувати звичайне або ж бути унікально-незвичним); 2) функціональний — «прив'язаність» okazіоналізма до контексту чи до конкретної ситуації, події — обмеженість функціонування в часі та просторі; 3) прагматичний — okazіоналізми створюють і для оцінки (насамперед), і для номінації поняття, не категоризованого в словотвірній нормі мови (Карпіловська, 2008). Застосування цих критеріїв уможливорює, зокрема, виявлення причини формування перехідних явищ між узуальними (нормативними) і незузальними (okazіональними, ненормативними) одиницями.

Перехідні явища у функціонуванні узуальних та okazіональних одиниць пов'язані зі зміною статусу слова (з okazіонального на узуальний) і розширенням сфери його функціонування (з індивідуальної на колективну мовну практику (узу)). Вони виникають унаслідок дії соціальних чинників: потреби у вербалізації того чи того поняття, відсутності в нормативному лексиконі позначення певного поняття чи його аспекту. З'ясувати можливості узуалізації okazіоналізмів допомагає запропонована О. А. Земською (Земская, 2009) градуальна шкала ступеня порушення ними словотвірної норми. З одного боку такої шкали — слова, утворені за допомогою високопродуктивних афіксів з порушенням правил словотвірного типу; їх можна розглядати як вияв розширення можливостей реалізації такого словотвірного типу через залучення нових одиниць до його твірної бази. До таких новостворів належать іменники, утворені за словотвірними типами із суфіксами **-изм / -ізм, -изаці(я) / -ізаці(я)** (*жебракізація, тінізація, футболізація*), з префіксами **супер-, анти-** (*суперконтр-роль, антилюдина*). Це словотвірні okazіоналізми першого ступеня (Попова, 2005, с. 40). Оказіоналізми другого і третього ступенів виявляють істотні порушення словотвірної норми мови, що ускладнює їх розуміння. Наприклад, okazіоналізм *портторбіо*, який є результатом контамінації

іменників *портфоліо* і *торба*, або *футболітика* — результат контамінації іменників *футбол* і *політика*. Саме група okazіоналізмів першого ступеня має перспективи узуалізації, або входження до нормативного лексикону, до системи дериватів, регулярно відтворюваних за активними і високопродуктивними словотвірними моделями, оскільки такі okazіоналізми створено з мінімальними порушеннями словотвірної норми мови. Наприклад, слова *гібридизація*, *комп'ютеризація*, *роботизація* О. А. Земська 1992 р. розглядала серед групи похідних, які перебувають на межі okazіональних чи потенційних слів. Натомість Додатковий том до СУМ 2017 р. засвідчив їх як факти системи мови. Як нормативні він зафіксував і новотвори *бартеризація*, *глобалізація*, *мінізація*. Щоправда, гібридні експресивно-оцінні новотвори, на зразок *мінізація*, цей академічний нормативний словник подав з ремаркою *розм. (розмовне)* (СУМД II, с. 453). Останнє Н. Ф. Клименко вважала okazіоналізмом, який порушує дериваційне правило взаємного тяжіння іншомовних компонентів, а модель творення дієйменників на *-изаці(я)* / *-ізаці(я)* — активною для побудови нових okazіоналізмів (Клименко та ін., 2008, с. 152—155). Не всі з одиниць, утворених за цією моделлю, претендують на кодифікацію, але таким словом, безперечно, є *інтернетизація*, наближене до терміноодиниць, які не мають прагматичного ореолу (АРСУН, с. 146—147). Засвідчені Ж. В. Колоїз 2003 р. як okazіональні дієслова *піарити*, *піаритися*, *спікерувати*, *спонсорувати* (ТССО) упродовж останнього десятиліття впевнено увійшли в колективну мовну практику та словники нової лексики як цілком нейтральні одиниці. Багаторазове порушення моделі словотворення стає сигналом формування нової словотвірної моделі. Її активність дає підстави сподіватися, що вона з okazіональної може стати узуальною. Таким чином, перехідна група дериватів утворюється внаслідок розширення твірної бази певних активних словотвірних типів, сфери їх функціонування та спектру сполучуваності певного словотворчого форманта.

Модель творення композитів із кінцевою основою *-кратіј(а)* (від грец. *κράτος* — сила, влада) зі сфери суспільно-політичної термінології: *демократія*, *охлократія* (РУСНТ, с. 113, 319) активізувалася в okazіоналізмах *бандократія*, *баблократія*, *кумократія*, *шутократія*, *хамократія*, яких дослідники вже налічують понад тридцять (Кислюк, 2019). Поєднання основи *момент-* «дуже короткий проміжок часу, мить» і основи *-кратіј(а)* стало підставою для формування значення композита *моментократія* «короткострокова, тимчасова, скороминуща влада, влада моменту, на мить, яка прагне жити інтересами одного дня, найближчої перспективи». Новотвір *моментократія*, за різними джерелами, авторства Тараса Кузьо або Євгена Головахи, функціонує в публіцистичних і медійних текстах: *Знакування політичного простору: символи «моментократії»* (М. Рябчук «Дві України: реальні межі, віртуальні війни», 2003, с. 96); *Колись пан Головаха сказав про режим Кучми, він дуже влучно його назвав «моментократією»* (Радіо Свобода, 27.03.2005); *Проте в нас панує парадигма*

«**моментократії**», за висловом знаного соціолога Євгена Головахи, здатність ухвалювати рішення тільки «*тут і тепер*» (Тиждень, 02.09.2016). Цей наближений до терміноодиниць композит як нейтральний уже зафіксували словники нової лексики (СНУа, с. 248). Нейтралізація семантики слова уможлиблює його входження до активного словника сучасної української мови.

Активізацію словотвірної моделі з кінцевою основою-категоризатором **-пад**, яку в словотвірній нормі мови використовують для позначення природних явищ (*зорепад*, *листопад*, *снігопад*), засвідчено в okazіоналізмах *батонопад*, *вождепад*, *комунопад*, *ленінопад*, *міністропад*, *прокуроропад*, *тітушкопад*, *тушкопад* (СНУа). Із поданих прикладів *ленінопад* має перспективу бути узуалізованим і кодифікованим як нейтральна номінативна одиниця, що називає «масове явище повалення пам'ятників Леніну в процесі декомунізації» (Кислюк, 2017, с. 147).

Явище okazіонального творення термінів у нових або стрімко оновлюваних терміносферах (інформатики, суспільствознавства, політології) є поновленням традиції «кування слів» в українській мові на заміну, зокрема, запозичень. У такому термінотворенні виявлено двоспрямовані процеси: а) okazіональне авторське творення вдалої номінації, яка набуває поширення в узусі, стає терміноідом і має шанси увійти до кодифікованих терміносистем та б) свідоме творення терміна на питомій основі на протигагу поширеному інтернаціоналізму, яке в системі української мови вже сформувало розгалужене словотвірне гніздо. Прикладом першого процесу є новостворений термін інформатики *застосунок* як питомий відповідник до англійського *application* у значенні «прикладна програма, додаток». Другий процес можемо проілюструвати низкою пропонованих українських відповідників до англізма *спам*, на зразок *шкул* (*дошкул*), *непотріб*, *сміття*, *причеп*, *відпадки*, *побічнина* та інші, запропоновані учасниками проекту «Перекладаємо слово» на сайті «Словотвір» (www.slovotvir.org.ua). Мовна практика доводить, що такі новотвори через свою образність або асоціації, спричинені семантикою відомих слів, не мають шансів узуалізуватися як терміни. У термінотворенні часто перемагають саме запозичення через затемненість для українського мовця їхньої внутрішньої форми. Це підтверджує словотворча активність таких новозапозичень, як *спам* і *спамер*, пор. похідні від них на українському мовному ґрунті: *спамити*, *антиспам*, *спамерський*, *антиспамерський* (Карпіловська та ін., 2017, с. 146—147).

Прикладом активної вербалізації поняття, що потрапило у фокус соціальної уваги, набуло значущості для суспільства, є поява в сучасному комунікаційному просторі — інтернет-комунікації (соцмережі, форуми, блоги), засобах масової інформації словотвірних гнізд, мотивованих недавніми неологізмами *ковід* і *коронавірус*. Ці терміни разом із оцінно-okazіональними синонімами *лоховірус*, *фейковірус*, *кармановірус* побутують у сучасній мовній практиці і сформували стратум із фасетною структурою на підставі ознаки «негативна оцінка неправдивої або свідомо ви-

кривленої інформації про коронавірус, самого вірусу як явища нашої дійсності». Новозапозичення *ковід* і *коронавірус* «розгортають», аспектуалізують свою семантику за типовими словотвірними категоріями: «ознака» (*ковідний* і *доковідний*, *коронавірусний* і *докоронавірусний*); «особа» (*ковідник*, *коронавірусник*), а також утворюють антонімічні й синонімічні пари: *ковідоборець*, *ковідоентузіаст* — *ковідопанікер*, *ковіддисидент* та *коронаборець* — *коронаскептик*, *коронадисидент*, *коронапанікер*. Оказіональними з експресивною оцінкою є назви особи *ковідіот*; ознаки *ковідляньський*; дії *сковідитися*; стану *короноістерія*, *коронопсихоз*, *коронофобія* та інші, які профілюють значення словотвірних категорій, формують прагматичний потенціал таких новотворів. Проте неподоланим бар'єром на шляху узуалізації подібних okazіоналізмів залишається їхнє створення всупереч мовній нормі, як словотвірній, так і лексичній.

Аналіз сучасних різностильових текстів виявив двоспрямовану взаємодію узуальних (регулярних) та okazіональних (нерегулярних) новотворів: 1) авторський okazіоналізм може набувати ознак узуальної одиниці й поширюватися в узусі, текстове слово переходить до системи мови, усталюється в загальномовному лексиконі та 2) узуальна одиниця трансформується окремим автором / мовцем з прагматичною метою для конкретної мовної ситуації, стає okazіональною. Прозора межа між групами стабільно узуальних та okazіональних дериватів дає підстави розглядати okazіоналізми, створені за активними словотвірними моделями, як можливий ресурс посилення когнітивної та комунікативної потужності мови, стратифікації та диференціації її лексикону за допомогою способів і засобів словотворення.

Стабільними залишаються ознаки okazіонального словотворення: свідоме порушення дериваційного правила з прагматичною метою; ненормативність деривата, його створюваність на потребу мовця в конкретній ситуації і прив'язаність його семантики до неї. Рівновага узуальних та okazіональних новотворів у сучасному українському лексиконі плінна, що й доводить активне творення нових слів із порушенням чинної словотвірної норми. Їхня активність засвідчує можливість змін у структурі словотвірної системи, деталізацію наявних моделей словотворення та формування нових моделей. Проте лексична, словотвірна й граматична норма регулює цей процес, не дає мовній практиці радикально змінювати структуру системи мови, зокрема структуру її словотвірної підсистеми, типологічні риси української словотвірної номінації.

Формально-семантичну стратифікацію та функціонально-стильову диференціацію своїх ресурсів демонструє не лише лексикон української мови початку ХХІ ст., а й її граматичний лад. У системі словозміни українського дієслова як основного засобу української предикації ці тенденції її розвитку демонструють насамперед показники чисельності й активності в текстах різних парадигматичних (словозмінних) класів дієслів. Вони можуть різнитися на кілька порядків: від високопродуктивних регулярних з десятима тисячами дієслів у їхньому складі до унікальних класів з

одним дієсловом. Високопродуктивних класів у системі сучасного українського дієслова три: 1) дієслова з постійним наголосом на основі й без змін у ній під час дієвідмінювання на взір *прохати*, *відшукати*; 2) дієслова з переходом наголосу в основі та чергуванням у ній тематичного суфікса на зразок *любуватися*, *намалювати* та 3) дієслова з чергуванням в основі, але з постійним наголосом на ній на кшталт *милувати*, *побалувати*. У середньопродуктивні класи потрапляють дієслова на зразок *зурочити*, *напружити*, *тулити*, *заполонити*, *грубнути*, *шелестнути*. Їм властиві постійний наголос на основі, а для однократних дієслів — чергування в суфіксі **-ну-**. У цьому класі спостерігаємо значне переважання префіксальних дієслів доконаного виду, які не формують видові пари. Наприклад, клас дієслів із суфіксом **-ну-** в основі інфінітива охоплює лише 10 дієслів недоконаного виду і 535 дієслів доконаного виду: *квітнути*, *підгнутити*; *гупнути*, *замёрзнути*, *угрузнити* тощо. У цьому парадигматичному класі і в усіх класах дієслів із суфіксом **-ну-** в інфінітиві кількість дієслів доконаного і недоконаного виду залежить не лише від можливості / неможливості утворювати префіксальні похідні, але також від їхньої семантики: дієслів зі значенням однократної завершеної дії значно більше, ніж дієслів зі значенням незавершеної, протяжної в часі дії.

Тенденція переважання дієслів доконаного виду зберігається й у непродуктивних парадигматичних класах дієслів. Так, твірне дієслово недоконаного виду *лізти* збирає в клас ще 17 префіксальних похідних доконаного виду: *вилізти*, *злізти*, *залізти*, *облізти*, *полізти* та ін. Загалом, кількість дієслів у трьох високопродуктивних класах становить 61,83% від кількості дієслів у реєстрі «Граматичного словника української літературної мови. Словозміна» (34 500 слів). У реєстрі цього словника налічується 41 унікальний парадигматичний клас з одного дієслова, зокрема *війняти*, *проклясти*, *ревти*. До унікальних класів потрапляють дієслова з особливою словозміною, описуваною відмінною від інших слів того самого словотвірного гнізда схемою наголошування (*війняти*). Те, що більше половини дієслів згаданого словника, який на сьогодні найповніше моделює українську дієслівну словозміну, становлять дієслова трьох найпродуктивніших класів, підтверджує дію в цій мовній системі закону семіотичної переваги. Згідно з ним невелика кількість найпродуктивніших одиниць системи виявляє найвищу активність у мовній практиці суспільства.

Активна й розмаїта мовна діяльність суспільства, повноцінне функціонування української мови в усіх сферах його життя потребують розвитку, зокрема формально-семантичної стратифікації та функціонально-стильової диференціації засобів і способів не тільки номінації та оцінки, а й предикації, побудови судження про явища, реалії та процеси дійсності. Динаміку в системі сучасного українського дієслова спостерігаємо, зокрема, у десемантизації, або граматицізації певних префіксів для творення дієслів доконаного виду. Префікси **за-**, **з-** / **с-**, **по-** та **про-** останнім часом активізувалися в дієслівному словотворенні, продукуючи одиниці, які руйнують підсистему двовидових дієслів. Це дієслова з іншомовними

основами на зразок *атакувати*, *активізувати*, *ліквідувати*, здатні залежно від контексту реалізувати обидва видових значення. Явище руйнації двовидовості таких дієслів не нове для української мови: воно виникло й активно розвивалося в ній ще на початку ХХ ст. Згортання українізації та процеси русифікації 1930-х рр. загальмували на довгий час формування видових опозицій таких дієслів. У нових обставинах функціонування української мови цей процес відновлено, пор. контексти вживання дієслів з обговорюваними префіксами: *...в засадах публічності й диспозитивності, слід **закцентувати** на еволюції кримінально-процесуального законодавства, яка являє собою закономірний результат непростого пошуку* (Віче, 2011, № 1—2); *Звідси неминучий висновок — усі слова, які використовують у тлумачному словнику, не можна **здефініювати*** (Вісник ЛПНУ, 2015, № 817); *Треба буде обов'язково **здефініювати**, які воєнні злочини будуть підпадати під карну санкцію так, щоб поправки в кодексі охоплювали минулі й майбутні воєнні злочини* (Журнал «Вісті комбатанта», 1987, uasoprus.org). Дієслова *закумулювати*, *змодернізувати*, *сконсолідуватися* зафіксовані в «Російсько-українському словнику» 1924—33 рр. за ред. А. Кримського і С. Єфремова, а отже, їх можна вважати реактивованими. Дієслово *скритикувати*, крім згаданого словника, є і в інших словниках періоду українізації 1920—1930-х рр.: «Українсько-російському словнику» 1927 р. А. Ніковського, «Правописному словнику» 1929 р. Г. Голоскевича. Ще раніше їх зафіксовано у «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка. Надання двовидовим дієсловам з іншомовними основами значення dokonаного або недоконаного виду засвідчує тенденцію до вирівнювання структури української дієслівної системи, усунення з неї одиниць із синкретичним видовим значенням. Новостворені або повернені до активного вжитку префіксальні та суфіксальні видові кореляти на зразок *зліквідувати* та *ліквідовувати* становлять нові стратуми в граматичному ладі сучасної української мови.

Динаміку в системі сучасного українського дієслова засвідчує також формування, зокрема в інтернет-комунікації, діловому й професійному мовленні нових функціонально-стильових ідіомів. Активізації термінування значень дієслів і, навпаки, їхнього детермінування, розширення сфери функціонування сприяють інтенсивні глобалізаційні процеси, контакти української мови з іншими мовами, насамперед англійською як мовою сучасної глобалізації. Про внутрішньомовну і міжмовну міграцію термінів як імпульс до змін у семантиці лексем, зокрема дієслів, писала Н. Ф. Клименко. Внутрішньомовну міграцію вона вбачала в міжстильовому використанні лексики, а міжмовну — у різних типах адаптування нових запозичень, у творенні формально-семантичних і семантичних калькогібридів (Клименко, 2018).

Процеси функціонально-стильової диференціації дієслова в системі сучасної української мови засвідчуємо серед нових термінів сфери фінансових технологій (фінтеху). У розмовній практиці працівників цієї сфери та її клієнтів уже закріпилися прямі запозичення з англійської

мови *майнінг*, *майнер* та словотвірною адаптоване запозичення *майнити*, утворене за допомогою питомого дієслівного тематичного суфікса **-и-**. Крім процесу прямого запозичування термінології цієї сфери діяльності з англійської мови, засобами розвитку терміносистеми фінтеху стали метонімія та спеціалізація семантики питомих термінів гірництва на зразок *добувати* і *видобуток*. Вони почали означати накопичення криптовалюти як різновиду цифрової валюти.

Н. Ф. Клименко зазначала, що взаємопроникнення різних стилів, особливо публіцистичного, художнього, науково-технічного і розмовного, яке характеризує сучасний етап розвитку української мови, впливає на словотвірну систему, активізуючи взаємодію різних засобів і способів створення нових позначень (Клименко, 2018, с. 20). Такі номінації засвідчують не лише появу функціонально-стильових варіантів вербалізації певних понять, а й формально-семантичну стратифікацію дієслівної лексики. Вони часто позначають поняття, не вербалізовані в лексичній і словотвірній нормі сучасної української мови. Прикладом може слугувати нове дієслово-жаргонізм *смартувати* (з англ. smart «кмітливий, розумний»), вживане в текстах у лапках і без них. Пор. такий контекст його вживання: *Нам варто вчитися не просто «смартувати» цілі, а регулярно переглядати їх, аналізувати, чи не змінилося оточення, умови, очікування* (Онлайн-журнал «The Point». Поради для пошукачів — thepoint.robota.ua, 08.08.2019). Значення цього новотвору можна дефініювати як «чітко продумати дії, спланувати виконання певного завдання».

Подібні дієслівні жаргонізми не термінуються і залишаються у своєму стильовому реєстрі (Романюк, 2020). До таких розмовних okazіоналізмів належить і дієслівний англізм *пейнтити*. Його можна потлумачити як «намалювати за допомогою графічного редактора Paint». Однак спостерігаємо й функціонування дієслова *пейнтити* і в загальному значенні як стилістично забарвлений синонім дієслів *малювати*, *рисувати*, *креслити*.

Чи ввійдуть дієслова-жаргонізми на зразок *апгрейдити*, *смартувати*, *зресетувати*, *пейнтити*, *геймити* до нормативного лексику та граматичного ладу сучасної української мови, покаже час, їхня стабільність і вага у свідомості мовців, їхня запитаність мовною діяльністю суспільства. Сьогодні навряд чи хто з молоді знає значення дієслів *ЄЕПитися* і *тузлитися*. Відійшли в минуле події і реалії, яких вони стосувалися, і зникла потреба в них. Однак поява таких okazіоналізмів підтвердила активність певних ресурсів дієслівного словотворення. Сьогодні її демонструють новотвори на зразок *ковіднутися*, які доводять роль процесів формально-семантичної стратифікації та функціонально-стильової диференціації дієслівної лексики в розвитку української предикації, формування нових, а також поповнення та переорганізацію уже наявних дієслівних ідіомів.

Творення вербалізаторів нових і вже відомих понять доводить зростання когнітивної потужності мови, наявність у ній засобів для позначення різних граней понять, різних їхніх оцінок. Водночас вагу поняття в мові підтверджує широкий спектр стилістичних і стильових його вер-

балізаторів, які забезпечують різні регістри комунікації. Побутування функціонально-стильових варіантів найменування певного поняття засвідчує посилення комунікативної потужності мови. Формування нових системно-структурних утворень — лексичних стратумів ієрархічної будови та фасет і кластерів функціонально-стильових варіантів позначень є наслідком розвитку лексикону й граматичного ладу мови як вглиб завдяки деталізації семантики номінацій, так і вишир за рахунок формування їхнього різного стилістичного та прагматичного потенціалу. Нові мовні ідіоми не руйнують усталені способи систематизації лексичних і граматичних одиниць, сформовані структури їхніх об'єднань, а копіюють їх, доповнюють або переорганізують. Завдяки цьому система української мови зберігає свою стійкість у нових обставинах функціонування, як внутрішніх, так і зовнішніх. Поява нових системно-структурних утворень, а також оновлення і переорганізація уже наявних свідчать про реакцію української мови на нові когнітивні та комунікативні потреби суспільства, про її здатність ці потреби задовольняти. Дальше поглиблене вивчення процесів формально-семантичної стратифікації та функціонально-стильової диференціації одиниць лексикону та граматичного ладу сучасної української мови закладає надійну основу для моделювання її реального стану на початку XXI ст. Воно уможливорює встановлення провідних тенденцій розвитку української мови та активізації засобів збереження типологічних рис її номінації і предикації в обставинах інтенсивних контактів з іншими мовами.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АРСУН — Карпіловська, Є. А., Кислюк, Л. П., Клименко, Н. Ф., Критська, В. І., Пуздирева, Т. К., Романюк, Ю. В. (2013). *Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики*. Київ: ТОВ «КММ».
- ГРАК — Генеральний регіонально анотований корпус української мови. <https://www.uacorporus.org.ua>
- ГС — Критська, В. І., Недозим, Т. І., Орлова, Л. В., Пуздирева, Т. К., & Романюк, Ю. В. Н. Ф., Клименко (ред.). (2011). *Граматичний словник української літературної мови. Словозміна*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Д — *День*. <https://www.day.kyiv.ua>
- ДТ — *Дзеркало тижня*. <https://www.dt.ua>
- КТУМ — Корпус текстів української мови. <https://www.mova.info>
- Ніковський, А. (1927). *Українсько-російський словник*. Київ: Гроно.
- РУСНТ — Андерш, Й. Ф., Воробйова, С. А., Кравченко, М. В. Т. К. Черторизька (ред.). (1994). *Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки*. Київ: Наукова думка.
- СІС 1955 — Ляхін, І. В., & Петров, Ф. М. (уклад.). (1955). *Словник іношомовних слів*. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР.
- СІС 1974 — Мельничук, О. С. (уклад.). (1974). *Словник іношомовних слів*. Київ: Українська радянська енциклопедія.
- СКС 2016 — *Словник українського комп'ютерного сленгу*. <https://www.university.com/index.php/20.05.2016>.
- СНУ — Нелюба, А. (уклад.). (2012). *Словотворчість незалежної України (1991—2011)*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.
- СНУа — Нелюба, А., & Редько, Є. (уклад.). (2017). А., Нелюба (ред.). *Словотворчість незалежної України. 2012—2016*. Харків: Харківське історико-філологічне товариство.

- СУМ — Білодід, І. К. (ред.). *Словник української мови: в 11 т.* (1970—1980). Київ: Наукова думка.
- СУМД — *Словник української мови. Додатковий том: у 2 кн.* (2017). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- СУМЖ — Жайворонок, В. В. (упор., уклад.). В. В., Німчук (ред.). (2012). *Словник української мови*. Київ: ВТС «Просвіта».
- Триглав — *Триглав, газета для свідомих людей*. <https://www.gazeta.triglav.pro>
- ТССО — Колоїз, Ж. В. (2003). *Тлумачно-словотвірний словник okazionalizmів*. Кривий Ріг.
- УМ — *Україна молода*. <https://www.umoloda.kiev.ua>
- УП — *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua>

ЛІТЕРАТУРА

- Белецкий, А. А. (2012). Из наблюдений над морской лексикой венгерского языка. В А. О. Білецький, *Вибрані праці* (с. 159—163). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Вихованець, І. Р. (2007). Синтетизм. У В. М. Русанівський & О. О. Тараненко (ред.), *Українська мова: Енциклопедія* (с. 619). Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Гетьманчук, М. П., Гришук, В. К., & Турчин, Я. Б. (2010). *Політологія*. Київ: Знання.
- Земская, Е. А. (2000). Активные процессы современного словопроизводства. У В. Л. Воронцова, М. І. Гловинская, Е. И. Голанова, *Русский язык конца XX столетия (1985—1995)* (с. 90—141). Москва.
- Земская, Е. А. (2009). *Словообразование как деятельность*. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ».
- Карпіловська, Є. А. (2002). *Кореневий гніздовий словник української мови; Гнізда слів з вершинами — омографічними коренями*. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Карпіловська, Є. А. (2008). Динаміка лексичної та словотвірної норми мови. У Н. Ф. Клименко (ред.), *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі* (с. 49—59). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Карпіловська, Є. А. (2009). Роль словотвірних інновацій у стратифікації сучасного українського лексикону. *Словообразуване и лексикология*, 227—236. Софія.
- Карпіловська, Є. А. (2009а). Семантико-прагматична диференціація словотворчих ресурсів мови: своє та засвоєне. В Е. В. Петрухина (ред.), *Новые явления в славянском словообразовании: Система и функционирование* (с. 228—244). Москва.
- Карпіловська, Є. А. (2016). Словотворення в українськомовному «кресленні» Інтернету. У В. Тошовіч, А. Wonisch, *Wortbildung und Internet* (с. 125—134). Graz: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität.
- Карпіловська, Є. А. (2017). Варіанти термінів мовознавства у сучасній науково-освітній практиці і в часовій перспективі. У Z. Rudnik-Karwatowa (red.), *Dynamika współczesnego słownictwa słowiańskiego w przestrzeni stylowo-funkcjonalnej* (s. 9—26). Warszawa: IS PAN.
- Карпіловська, Є. А., Кислюк, Л. П. & Клименко, Н. Ф. та ін. (2017). *Вплив суспільних змін на розвиток української мови*. Є. А., Карпіловська (ред.). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Кислюк, Л. П. (2017). *Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Кислюк, Л. П. (2018). Розбудова парадигматики лінгвістичної термінології в інформаційно-пошуковій системі iSybislaw: погляд користувача. У P. Kowalski (red.), *Z zagadnień informacji naukowej, terminoznawstwa i językoznawstwa* (s. 181—190). Warszawa: IS PAN; Fundacja Slawistyczna.
- Кислюк, Л. П. (2019). Термін в авторській публіцистиці. *Термінологічний вісник*, 5, 163—170.
- Клименко, Н. Ф. (2014). Взаємодія функціональних стилів літературної мови і вплив її на словотвірну систему. У Н. Ф. Клименко, *Вибрані праці* (с. 20—21). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Клименко, Н. Ф. (2017). Термінування й детермінування лексики в сучасних українській, російській та новогрецькій мовах. У Z. Rudnik-Karwatowa (red.), *Dynamika współczesnego słownictwa słowiańskiego w przestrzeni stylowo-funkcjonalnej* (s. 27—45). Warszawa: IS PAN.
- Клименко, Н. Ф. (2017а). *Українська біологічна термінологія кінця XX — початку XXI ст.* Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
- Клименко, Н. Ф. (2018). Внутрішньомовна і міжмовна міграція термінів як джерело поповнення лексиконів слов'янських мов. *Слов'янські обрії*, 9, 94—107.

- Клименко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А., & Кислюк, Л. П. (2005). *Шкільний словотвірний словник сучасної української мови*. Київ: Довіра.
- Клименко, Н. Ф., Карпіловська, Є. А., & Кислюк, Л. П. (2008). *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бурого.
- Колоїз, Ж. В. (2007). *Українська окказіональна деривація*. Київ: Акцент.
- Колоїз, Ж. В. (2015). *Неузуальне словотворення*. Кривий Ріг: НПП Астерікс.
- Липинський, В. (1926). *Листи до братів-хліборобів*. Відень.
- Лопатин, В. В. (1973). *Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования*. Москва: Наука.
- Лэм, С. М. (1977). *Очерк стратификационной грамматики*. Минск: Вишэйшая школа.
- Попова, Т. В. (2005). *Русская неология и неография*. Екатеринбург: Изд-во УГТУ УПИ.
- Пустовіт, Л. О., & Клименко, Н. Ф. (2007). Окказіоналізм. У В. М. Русанівський & О. О. Тараненко (ред.), *Українська мова: Енциклопедія* (с. 451—452). Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Романюк, Ю. В. (2015). Словотвір і словозміна дієслів-окказіоналізмів у творах сучасних українських письменників. У О. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier (Hrsg.), *Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik «Dialog der Sprachen — Dialog der Kulturen»* (p. 160—169). München — Berlin: Verlag Otto Sagner.
- Романюк, Ю. В. (2018). Категорія роду дієслівної дії в слов'янських мовах. У P. Kowalski (red.), *Z zagadnień informacji naukowej, terminoznawstwa i językoznawstwa* (s. 253—262). Warszawa: IS PAN; Fundacja Slawistyczna.
- Романюк, Ю. В. (2020). Функціонально-стилістичний потенціал дієслів-жаргонізмів у інтернет-комунікації. В А. Arkhanhelska, R. Merzová, & O. Taran (Eds.), *Ucrainica X. Současná Ukrajínistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference «X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy» (Olomouc, 09—10.09.2020)* (с. 114—118). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Тезиси Пражского лингвистического кружка. (1960). У В. А. Звегинцев, *История языкознания XIX—XX веков в очерках и извлечениях* (ч. II, с. 69—85). Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство Министерства просвещения РСФСР.
- Фельдман, Н. И. (1957). Окказиональные слова и лексикография. *Вопросы языкознания*, 4, 64—73.
- Янко-Триницкая, Н. А. (2001). Окказиональное словообразование. У Н. А. Янко-Триницкая, *Словообразование в современном русском языке* (с. 462—482). Москва: Индрик.
- Belentschikow, R. (2003). Неузуальное словообразование: Восточнославянские языки. В I. Ohnheiser (red.), *Slowotwórstwo / Nominacja* (s. 249—261). Innsbruck, Opole.
- Buzássyová, K., & Martincová, O. (2003). Neuzuální slovtvorba v západoslovanských jazycích. В I. Ohnheiser (red.), *Slowotwórstwo / Nominacja* (s. 262—275). Innsbruck, Opole.

LEGEND

- ARSUN — Karpilov's'ka, Ie. A., Kysliuk, L. P., Klymenko, N. F., Kryts'ka, V. I., Puzdyrieva, T. K., Romaniuk, Iu. V. (2013). *Aktyvni resursy suchasnoï ukrains'koï nominatsii: Ideohrafichniy slovnyk novoï leksyky*. Kyiv: TOV "KMM" (in Ukrainian).
- HRAK — Heneral'nyi rehional'no anotovanyi korpus ukrains'koï movy. <https://www.uacorporus.org.ua> (in Ukrainian).
- HS — Kryts'ka, V. I., Nedozyim, T. I., Orlova, L. V., Puzdyrieva, T. K., & Romaniuk, Iu. V. (2011). *Hramatychnyi slovnyk ukrains'koï literaturnoï movy. Slovozmyna*. Kyiv: Vydavnychiy Dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- D — Den'. <https://www.day.kyiv.ua> (in Ukrainian).
- DT — Dzerkalo tyzhnia. <https://www.dt.ua> (in Ukrainian).
- KTUM — Korpus tekstiv ukrains'koï movy. <https://www.mova.info> (in Ukrainian).
- Nikovs'kyi, A. (1927). — *Ukrains'ko-Rosiis'kyi slovnyk*. Kyiv: Horno (in Ukrainian and Russian).
- RUSNT — Andersh, I. F., Vorobiova, S. A., Kravchenko, M. V., Maksymenko, M. T., Mishchuk, R. S., Fomenko, V. M. (1994). *Rosiisko-ukrains'kyi slovnyk naukovoï terminolohii: Suspil'ni nauky*. Kyiv: Naukova dumka.
- SIS 1955 — L'okhin, I. V., & Petrov, F. M. (Eds). (1955). *Slovnyk inshomovnykh sliv*. Kyiv: Derzhavne vydavnytstvo politychnoï literatury Ukraïny (in Ukrainian).

- SIS 1974 — Mel'nychuk, O. S. (Ed.). (1974). *Slovnyk inshomovnykh sliv*. Kyiv: Ukraïns'kaadians'ka entsyklopediia (in Ukrainian).
- SKS 2016 — *Slovnyk Ukraïns'koho komp'uternoho slenhu*. <https://www.univer-sity.com/index.php/20.05.2016> (in Ukrainian).
- SNU — Neliuba, A. (Ed.). (2012). *Slovotvorchist' nezalezhnoï Ukraïny (1991—2011)*. Kharkiv: Kharkivs'ke istoryko-filolohichne tovarystvo (in Ukrainian).
- SNUa — Neliuba, A., & Red'ko, Ie. (Eds.). (2017). *Slovotvorchist' nezalezhnoï Ukraïny. 2012—2016*. Kharkiv: Kharkivs'ke istoryko-filolohichne tovarystvo (in Ukrainian).
- SUM — Bilodid, I. K. (Ed.). (1970—1980). *Slovnyk Ukraïns'koï movy* (Vols. 1—11). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- SUMD — Hrytsenko, P. I., Vynnyk, V. O., Hnatiuk, I. S., Horodens'ka, K. H., Didun, L. I., Iermolenko, S. Ia. ... Tymbaliuk-Skopnenko, T. V. (Eds.). (2017). *Slovnyk Ukraïns'koï movy movy v 11 tomakh. Dodatkovyi tom*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- SUMZh — Zhaivoronok, V. V., & Nimchuk, V. V. (Eds.). (2012). *Slovnyk Ukraïns'koï movy*. Kyiv: VTS "Prosvita" (in Ukrainian).
- Tryhlayv — *Tryhlayv, hazeta dlia svidomykh liudei*. <https://www.gazeta.triglav.pro> (in Ukrainian).
- TSSO — Koloïz, Zh. V. (2003). *Tlumachno-Slovotvirnyi slovnyk okazionalizmiv*. Kryvyi Rih (in Ukrainian).
- UM — *Ukraïna moloda*. <https://www.umoloda.kiev.ua> (in Ukrainian).
- UP — *Ukraïns'ka pravda*. <https://www.prawda.com.ua> (in Ukrainian).

REFERENCES

- Belentschikow, R. (2003). Neuzual'noe slovoobrazovanie: Vostochnoslavianskie iazyki. In I. Ohnheiser (Ed.), *Słowotwórstwo / Nominacja* (pp. 249—261). Innsbruck, Opole (in Russian).
- Beletskii, A. A. (2012). Iz nabliudenii nad morskoi leksikoi vengerskogo iazyka. In A. O. Bilets'kyi, *Vybrani pratsi* (pp. 159—163). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Buzássyová, K., & Martincová, O. (2003). Neuzuální slovotvorba v západoslovanských jazycích. In I. Ohnheiser (Ed.), *Słowotwórstwo / Nominacja* (pp. 262—275). Innsbruck, Opole (in Czech).
- Fel'dman, N. I. (1957). Okkazional'nye slova i leksikografiia. *Voprosy Iazykoznanii*, 4, 64—73 (in Russian).
- Het'manchuk, M. P., Hryshchuk, V. K., & Turchyn, Ia. B. (2010). *Politolohiia*. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
- Karpilovs'ka, Ie. A. (2002). *Korenevyy hnizdovyy slovnyk Ukraïns'koï movy. Hnizda sliv z vershynamy — omohrafichnymy koreniamy*. Kyiv: Ukraïns'ka entsyklopediia im. M. P. Bazhana (in Ukrainian).
- Karpilovs'ka, Ie. A. (2008). Dynamika leksychnoï ta slovotvirnoï normy movy. In N. F. Klymenko (Ed.), *Dynamichni protsesy v suchasnomu Ukraïns'komu leksykonu* (pp. 49—59). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Karpilovs'ka, Ie. A. (2016). Slovotvorennia v Ukraïns'komovnomu 'kreslenni' Internetu. In B. Tošović, & A. Wonisch, *Wortbildung und Internet* (pp. 125—134). Graz: Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität (in Ukrainian).
- Karpilovs'ka, Ie. A. (2017). Varianty terminiv movoznavstva u suchasni naukovo-osvitniï praktysi i v chasovii perspektyvi. In Z. Rudnik-Karwatowa (Ed.), *Dynamika współczesnego słownictwa słowiańskiego w przestrzeni stylowo-funkcjonalnej* (pp. 9—26). Warsaw: IS PAN (in Ukrainian).
- Karpilovs'ka, Ie. A. (2009). Rol' slovotvirnykh innovatsii u stratyfikatsii suchasnoho Ukraïns'koho leksykonu. In V. Radeva, T. Avramova, & I. Baltova (Eds.), *Slovoobrazuvane i leksykologhiia* (pp. 227—236). Sofia: Sv. Klyment Okhrydsky (in Ukrainian).
- Karpilovs'ka, Ie. A. (2009a). Semantyko-Prahmatychna dyferentsiatsiia slovotvorchykh resursiv movy: Svoie ta zasvoiene. In E. V. Petrukhina (Ed.), *Novyye iavleniia v slavianskom slovoobrazovanii: Sistema i funktsionirovanie* (pp. 228—244). Moscow: Izdatel'stvo russkogo universiteta (in Ukrainian).
- Karpilovs'ka, Ie. A., Kysliuk, L. P., Klymenko, N. F. at al. (2017). *Vplyv suspil'nykh zmin na rozvytok Ukraïns'koï movy*. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Klymenko, N. F. (2014). Vzaïmodiia funktsional'nykh styliv literaturnoï movy i vplyv ii na slovotvirnu systemu. In N. F. Klymenko, *Vybrani pratsi* (pp. 20—21). Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).

- Klymenko, N. F. (2017). Terminuvannia i determinuvannia leksyky v suchasnykh ukrains'kii, rosiis'kii ta novohrets'kii movakh. In Z. Rudnik-Karwatowa (Ed.), *Dynamika współczesnego słownictwa słowiańskiego w przestrzeni stylowo-funkcjonalnej* (pp. 27—45). Warsaw: IS PAN (in Ukrainian).
- Klymenko, N. F. (2017a). *Ukrains'ka biolohichna terminolohiia kintsia XX — pochatku XXI st.* Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Klymenko, N. F. (2018). Vnutrishn'omovna i mizhmovna mihratsiia terminiv iak dzherelo popovnennia leksykoniv slov'ians'kykh mov. *Slov'ians'ki Obrii*, 9, 94—107 (in Ukrainian).
- Klymenko, N. F., Karpilovs'ka, Ie. A., & Kysliuk, L. P. (2008). *Dynamichni protsesy v suchasnomu ukrains'komu leksykonii*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Klymenko, N. F., Karpilovs'ka, Ie. A., & Kysliuk, L. P. (2005). *Shkil'nyi slovotvirmyi slovnyk suchasnoi ukrains'koï movy*. Kyiv: Dovira (in Ukrainian).
- Koloiz, Zh. V. (2007). *Ukrains'ka okazional'na deryvatsiia*. Kyiv: Aktsent (in Ukrainian).
- Koloiz, Zh. V. (2015). *Neuzual'ne slovotvorennia*. Kryvyi Rih: NPP Asteriks (in Ukrainian).
- Kysliuk, L. P. (2017). *Suchasna ukrains'ka slovotvorna nominatsiia: Resursy ta tendentsii rozvytku*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho (in Ukrainian).
- Kysliuk, L. P. (2018). Rozbudova paradyhmatyky linhvistychnoi terminolohii v informatsiino-poshukovii systemi iSybislaw: Pohliad korystuvacha. In P. Kowalski (Ed.), *Z zagadnień informacji naukowej, terminoznawstwa i językoznawstwa* (pp. 181—190). Warsaw: IS PAN; Fundacja Slawistyczna (in Ukrainian).
- Kysliuk, L. P. (2019). Termin v avtors'kii publitsystytsi. *Terminolohichniy Visnyk*, 5, 163—170 (in Ukrainian).
- Lem, S. M. (1977). *Ocherk stratifikatsionnoi grammatiki*. Minsk: Vysheishaia shkola (in Russian).
- Lopatin, V. V. (1973). *Rozhdenie slova. Neologizmy i okkazional'nye obrazovaniya*. Moscow: Nauka (in Russian).
- Lypyns'kyi, V. (1926). *Lysty do brativ-khliborobiv*. Viena (in Ukrainian).
- Popova, T. V. (2005). *Russkaia neologii i neografiia*. Ekaterinburg: GOU VPO UGTU-UPI (in Russian).
- Pustovit, L. O., & Klymenko, N. F. (2007). Okazionalizm. In V. M. Rusanivs'kyi & O. O. Taranenko (Eds.), *Ukrains'ka mova: Entsyklopediia* (pp. 451—452). Kyiv: Ukrains'ka entsyklopediia im. M. P. Bazhana (in Ukrainian).
- Romaniuk, Iu. V. (2015). Slovtvir i slovozmyna diiesliv-okazionalizmiv u tvorakh suchasnykh ukrains'kykh pys'mennykiv. In O. Novikova, P. Hilkes, & U. Schweier (Eds.), *Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen — Dialog der Kulturen"* (pp. 160—169). München — Berlin: Verlag Otto Sagner (in Ukrainian).
- Romaniuk, Iu. V. (2018). Katehoriia rodu diieslivnoi dii v slov'ians'kykh movakh. In P. Kowalski (Ed.), *Z zagadnień informacji naukowej, terminoznawstwa i językoznawstwa* (pp. 253—262). Warsaw: IS PAN; Fundacja Slawistyczna (in Polish).
- Romaniuk, Iu. V. (2020). Funktsional'no-Stylistychnyi potentsial diiesliv-zharhonizmiv u internet-komunikatsii. In A. Arkhanhelska, R. Merzova, & O. Taran (Eds.), *Ucrainica X. Současná Ukrajinská. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sborník vědeckých článků z mezinárodní konference "X Olomoucké sympozium ukrajinistů střední a východní Evropy," September 09—10* (pp. 114—118). Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci (in Ukrainian).
- Tezisy Prazhskogo lingvisticheskogo kruzhka. (1960). In V. A. Zvegintsev, *Istoriia iazykoznavniia 19—20 vekov v ocherkakh i izyacheniiakh* (Vol. 2, pp. 69—85). Moscow: Gosudarstvennoie uchebno-pedagogicheskoe izdatel'stvo Ministerstva prosvescheniia RSFSR (in Russian).
- Vykhoanets', I. R. (2007). Syntetyzm. In V. M. Rusanivs'kyi & O. O. Taranenko (Eds.), *Ukrains'ka mova: Entsyklopediia* (p. 619). Kyiv: Ukrains'ka entsyklopediia im. M. P. Bazhana (in Ukrainian).
- Ianko-Trinitaskaia, N. A. (2001). Okkazional'noe slovoobrazovanie. In N. A. Ianko-Trinitaskaia, *Slovoobrazovanie v sovremenom russkom iazyke* (pp. 462—482). Moscow: Indrik (in Russian).
- Zemskaiia, E. A. (2000). Aktivnye protsessy sovremenno go slovooproizvodstva. In V. L. Vorontsova, M. I. Glovinskaia, E. I. Golanova, *Russkii iazyk kontsa 20 stoletii (1985—1995)* (pp. 90—141). Moscow: Iazyki russkoi kultury (in Russian).
- Zemskaiia, E. A. (2009). *Slovoobrazovanie kak deiatel'nost'*. Moscow: Knizhnyi dom "LIBROKOM" (in Russian).

Статтю отримано 25.08.2021

Ievheniia Karpilovs'ka, Doctor of Sciences in Philology, Full Professor, Head of the Department of Lexicology, Lexicography, and Structural and Mathematical Linguistics, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: karpilovska@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-1921-9021>

Larysa Kysliuk, Doctor of Sciences in Philology, Senior Researcher of the Department of Lexicology, Lexicography, and Structural and Mathematical Linguistics, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: larysa.kysliuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3766-3305>

Iuliia Romaniuk, Candidate of Sciences in Philology, Senior Researcher of the Department of Lexicology, Lexicography, and Structural and Mathematical Linguistics, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: ju.romaniuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8854-3592>

FORMAL AND SEMANTIC STRATIFICATION AND FUNCTIONAL AND STYLISTIC DIFFERENTIATION IN THE EARLY 21ST CENTURY UKRAINIAN LANGUAGE

This paper discusses the active trends in the Modern Ukrainian vocabulary and grammar development, i.e., formal-semantic stratification and functional-stylistic differentiation of their units. The authors reinterpret stratification as aspectualization structuring a certain concept active in a speaker's mind to meet their new cognitive needs. It results in new language idioms, that is, grouping of language units of different levels of verbalization of the same concept, namely stratum. Differentiation is found in the creation of nominations of the same level of concept verbalization but with different pragmatic and stylistic potential designed for different language registers and communicative situations. A number of new and modified language idioms signals of an increase in cognitive and communicative power of language.

The paper pays particular attention to the role of usual and occasional word-formation in the stratification of verbalizers of certain concepts and their functional and stylistic differentiation. The application of structural, functional, and pragmatic criteria of occasionality made it possible to identify the cause of the formation of transients between usual (normative) and occasional (non-normative) units. Occasionalism created according to active word-forming models is a resource for strengthening the cognitive and communicative power of language, stratification, and differentiation of its lexicon with the help of word-formation methods and means.

The dynamics in the system of Modern Ukrainian verbs is marked by the formation of new functional and stylistic idioms. Intensified globalization processes contribute to the elimination of some meanings of a verb and the expansion of the sphere of functioning of other meanings of the verb.

Keywords: *stratification, differentiation, cognitive power of language, communicative power of language, language idiom*